

1 EEN GISTEND LAND

WITTE BÉ

Het is zo'n gehucht waar nooit wat gebeurt. Nieuw-Buinen, of *Neij-Buun*, zoals ze daar in Drenthe zeggen. De belangrijkste gebouwen zijn de kerk en de glasfabriek. Ongeveer de helft van de kostwinners verdient het salaris in de glasnijverheid, er zijn een paar middenstanders en de rest is boer. Het lintdorp ligt middenin de veenkoloniën, pal tegen de provinciegrens met Groningen. In verweer komen doen de amper vierduizend inwoners niet snel, maar als op de laatste dag van april 1943 half Nederland staakt, legt ook een groot aantal *Bunermonders* het werk neer.

Een dag eerder is bekend gemaakt dat alle 300.000 dienstplichtigen die drie jaar eerder waren gemobiliseerd om de oprukkende Duitse troepen tegen te houden, zich als krijgsgevangenen moeten melden en naar Duitsland zullen worden weggevoerd. Direct daarop breken in Twente stakingen uit, die zich snel over andere delen van het land verspreiden. De bezetter is een stap te ver gegaan.

Vrijdag 30 april bereikt de stakingsgolf Drenthe. In Zuidwolde weigeren de boeren melk te leveren, de postbeambten van Meppel bezorgen geen brieven en de veenarbeiders uit Odoorn raken geen spade aan. In Nieuw-Buinen komen de arbeiders van de glasfabriek niet opdagen. Wat later sluiten ook de winkeliers hun zaken. Alleen de Nieuw-Buinense boeren blijven doorwerken. En dat zint de 25-jarige landbouwer Berend Trip allermintst.

Witte Bé – zoals ze de vlasblonde Trip op het dorp noemen – runt samen met zijn stiefmoeder het boerenbedrijf. Zijn eigen moeder overleed toen hij nog een peuter was. Op zijn 17e stierf ook zijn vader. Een rustige jonge man met gezag, zo typeren Trips dorpsgenoten hem. Een landbouwer die elke zondag in de banken van de hervormde kerk zit en leiding geeft aan de zondagsschool en de knapenvereniging. Een Drent met een harde kop en een sterk nationaal en rechtvaardigheidsgevoel dat groeit naarmate de bezetting langer duurt.

Om ook de boeren van Nieuw-Buinen over te halen mee te doen aan de staking, gaat Trip zaterdagochtend 1 mei naar het erf van zijn buurman. Met hem bespreekt hij zijn idee om een actie op touw te zetten. Dat doet hij zo gloedvol dat een andere buur er nieuwsgierig bij komt staan. Maar de mannen weten het zo net nog niet. Ze wijzen hem op de gevaren. Heeft hij niet gelezen wat er in het *Drentsch Dagblad* staat?

Willen zich velen niet in het ongeluk storten door onbezonnen optreden, door stakingen, dan volge men strikt de voorschriften van de bezettende overheid op. Wie zich laat verleiden tot het doen van gekke dingen, speelt met zijn eigen leven en dat van anderen. Men begrijpe dat goed. Wij doen derhalve een dringend beroep op onze lezers zich kalm te houden, door te gaan met hun arbeid en geen geloof te hechten aan mogelijke ophitsereien. Dan alleen kan



Landbouwer Berend Trip (1917-1943).

voorkomen worden dat de autoriteiten nog strengere maatregelen treffen, want meester van den toestand zullen ze blijven. Daar kan men van verzekerd zijn!

De waarschuwingen helpen niet veel. Trip is niet in te tomen. Nauwkeurig heeft hij uitgedokterd hoe hij het wil aanleggen. Nog dezelfde dag zal hij om 18.00 uur op de stoep van de kerk een toespraak houden. Hij beseft dat het gevaarlijk is, maar: 'Het beste is dat ik het doe. Ik ben vrijgezel.'

Er wordt die dag weinig uitgevoerd in Nieuw-Buinen. Overal staan groepjes mensen te praten. Het nieuws verspreidt zich als een lopend vuurtje dat Trip zal spreken; in een dorp als dit zijn zulke nieuwtjes binnen de kortste keren bekend. Daar zorgt hij bovendien zelf wel voor. De hele dag is hij in de weer om zoveel mogelijk inwoners op te trommelen om te komen luisteren.

Een paar honderd man verzamelen zich die avond op de Kerklaan. Bij de dorpskerk roept Trip: 'Nu is het tijd voor verzet. Nu moet het gebeuren; ook in Nieuw-Buinen. We moeten niet dulden dat onze mensen worden weggevoerd in krijgsgevangenschap. Wij moeten nu met het gehele Nederlandse volk opstaan tegen deze maatregelen van dit wrede en onrechtvaardige regime.' Hij betoogt dat alle arbeiders, middenstanders én boeren maandag dienen te staken en passief verzet moeten bieden.

Hoewel hij in zijn redevoering benadrukt dat geweld en vernielingen uit den boze zijn, gaan die nacht de ruiten van enkele plaatselijke nsb'ers aan diggelen. Daarnaast



Nieuw-Buinen, rond 1940. De hervormde kerk met het gemeentegebouw aan de Kerklaan.

worden telefoonpalen gesaboteerd. De avondklok bepaalt dat iedereen om 20.00 uur binnen moet zijn, maar het blijft tot aan het ochtendgloren onrustig in Nieuw-Buinen.

Trip doet daar niet aan mee en hij zit de volgende ochtend weer keurig op zijn vaste plaats in de kerk. Familie en vrienden proberen hem daarvan te weerhouden en manen hem voorlopig onder te duiken, maar de jonge boer ziet dat als een knieval en wil dat het leven zijn gewone gang gaat.

Rond het middaguur, als alle kerk-gangers thuis aan de koffie zitten, stopt een auto voor de boerderij van de familie Trip. Er stappen twee Duitse politiemannen en twee nsb'ers uit: Trip is aangegeven door een nationaalsocialistische dorpsgenoot. Bij binnenkomst slaat een van de agenten Trips stiefmoeder in het gezicht. Het bloed komt uit haar mond en ze zet het op een schreeuwen. Trip wil haar beschermen en komt uit een kast tevoorschijn, waarin hij zich in allerijl heeft verstopt. De vier gooien hem in de auto en rijden weg. 'Help hem toch!' roept zijn stiefmoeder tegen de toekijkende burenen.

Iets verderop ziet een bekende van Trip alles gebeuren. Bij wijze van afscheid zwaait

hij naar de auto. De politieman achter het stuur interpreteert de groet als een gebalde vuist en trapt op de rem. Een van de nsb'ers achterin de auto roept: 'Dat is een Oranje-bolsjewiek!' De achtervolging wordt ingezet, waarbij een omstander die voor de zwaai-er wordt aangezien een vuistslag krijgt toegediend. In alle consternatie ontkomt de kennis van Trip.

Wanneer de rust is teruggekeerd, rijdt de auto Nieuw-Buinen uit. Een uurtje later arriveert de wagen op de Grote Markt in Groningen. Trip wordt het Scholtenhuis ingeleid, het beruchte hoofdkwartier van de regionale afdeling van de *Sicherheitspolizei* en *Sicherheitsdienst*, waar in de oorlogsjaren wrede mishandelingen plaatsvinden. Er zijn verscheidende stakers uit Nieuw-Buinen opgepakt. Om de andere mannen en hun gezinnen te beschermen, neemt Trip alle schuld op zich. Met resultaat: allemaal krijgen ze hun vrijheid terug. Allemaal behalve Trip.

Berend Trip wordt nog diezelfde dag geëxecuteerd. Zijn stoffelijk overschot zal pas na de bevrijding worden gevonden in een massagraf nabij Haren, waarna de herbegraving plaatsvindt op het kerkhof van de hervormde kerk waar hij zijn dorpsgenoten toesprak.

Maandag 3 mei 1943 hangen her en der affiches in Nieuw-Buinen. 'DOODSTRAF' prijkt er onheilspellend bovenaan in kapitale letters. En iets daaronder: 'Het oordeel is voltrokken.' De eerste naam die wordt genoemd, is die van Trip. De bekendmaking sorteert onmiddellijk effect in Nieuw-Buinen. Geen boer of arbeider die het nog waagt om te staken. Niemand durft zich nog openlijk te verzetten. Het is weer even rustig in Nieuw-Buinen zoals altijd.

DOODSTRAF

**Door het Politie-standrecht in Groningen
werden wegens overtreding der verordeningen
van het STANDRECHT,
ter dood veroordeeld:**

**BEREND TRIP, Landbouwer
BROER DE WITT, Veehouderszoon
HARM BAKKER, Magazijnbediende**

HET OORDEEL IS VOLTROKKEN

GRONINGEN, den 3 Mei 1943

De Höhere H - und Polizeiführer
in den Niederlanden
Gez. RAUTER
 H Gruppenführer und
Generalleutnant der Polizei.

Groningen,
3 mei 1943.
Doodvonnis
van het politie-
standrecht.

RADICALISERING En toch was er iets veranderd in het Drentse dorpje. Berend Trips dood en zijn oproep tot verzet werden in zijn woonplaats een stimulans voor een voorzichtiger, ondergronds verzet. Nieuw-Buinen was in dat opzicht geen uitzondering. In heel Nederland kreeg het verzet in het voorjaar van 1943 een impuls.

De harde hand waarmee tegen de stakers was opgetreden, wakkerde de weerstand tegen de bezetter aan. Tot begin 1943 hoorde je vooral op het platteland nog dikwijls dat het allemaal wel meeviel met die Duitsers. Nadien was dat niet langer aan de orde. Ondergrondse organisaties gingen zich nog intensiever bezighouden met spionage, sabotage, illegale pers en vervalsen van officiële papieren. De slotsom was groeiend verzet en toenemende repressie, wat leidde tot een opeenstapeling van extreme gebeurtenissen. In één zin is dat een samenvatting van het jaar 1943. Het kan nog korter, in één woord: radicalisering. Daarover gaat dit boek.

De massale werkonderbrekingen die de boeken ingingen als de April-meistakingen zijn vaak een ommekeer in de bezettingstijd genoemd. Door de stakingen zo markant als keerpunt te benoemen, zou echter de indruk kunnen ontstaan dat de werkonderbrekingen uit de lucht kwamen vallen. En dat was beslist niet zo. Om hier nader op in te gaan, moeten we bij het begin beginnen. Terug naar januari 1943.

EN STALINGRAD HOUDT STAND

‘Wederom ligt een moeilijk jaar achter ons en beginnen wij een nieuw jaar. Wat zal ’t ons brengen? We weten ’t niet, doch wel voelen we, dat we er beter voor staan dan een jaar geleden, ofschoon natuurlijk nog veel ellende kan komen.’ Deze woorden schreef de 35-jarige Han de Wilde uit Leiden op 1 januari 1943 in zijn dagboek.

De Wilde was een doorsnee Nederlander, al zou een Leidenaar dat niet zo snel van hem zeggen. Vanwege zijn inzet voor de 3 October Vereeniging (die de jaarlijkse herdenking van het Leidens Ontzet organiseerde) en de plaatselijke toneelvereniging was hij een bekend gezicht in de stad. Dat De Wilde de bezettingsjaren heelhuids doorkwam, betekende niet dat de oorlog aan hem voorbij ging. In de laatste week van 1942 klaagde hij: ‘We leven allemaal onder een druk, die inwerkt op je gezondheid.’

Het sluit naadloos aan op wat Erik Schumacher in het derde deel van deze serie vaststelde: 1942 was een jaar van zorgen. Nederlands-Indië was in rap tempo door Japan onder de voet gelopen; veertigduizend Nederlandse Joden waren naar Polen gedeporteerd; talloze mannen waren opgeroepen om in Duitsland arbeid te verrichten. Wat betekende dat voor de dag van morgen?

De illegaliteit stelde in 1942 nog niet veel voor. Maar gestaag ontwaakte bij veel Nederlanders een geest van verzet. Wat daarbij hielp was het oorlogsverloop. In 1942 was het strijdtoneel flink uitgedijd. Met Duitsers die in Rusland een gevecht op leven en dood voerden, Japanners die strijd leverden in Zuidoost Azië, Britten die in Egypte oprukten en Amerikaanse troepen die in Marokko landden, was in feite nu pas sprake van een echte wereldoorlog. Eind 1942 berichtte de Duitse inlichtingendienst in zijn *Mel-*



Onderonsje tussen de Amerikaanse president Franklin D. Roosevelt (links) en de Britse minister-president Winston Churchill tijdens de Conferentie van Casablanca, januari 1943.

dungen aus den Niederlanden dat in de tweede helft van dat jaar het pessimisme onder de Nederlandse bevolking plaats had gemaakt voor de vaste overtuiging dat de geallieerden Duitsland in 1943 de genadeslag zouden toebrengen.

Het optimisme werd gevoed toen de Amerikaanse president Franklin Delano Roosevelt en de Britse premier Winston Churchill op 26 januari een persconferentie gaven. Roosevelt had het over de onvoorwaardelijke overgave van Duitsland, Italië en Japan, wat volgens hem 'een redelijke verzekering van de wereldvrede' betekende.

In de twee weken daarvoor hadden de beide oorlogsleiders tijdens wat de Conferentie van Casablanca ging heten, overlegd over de militaire strategie van de geallieerden in het nieuwe jaar. Afgesproken werd dat in eerste instantie de strijd moest worden aangegaan met de Duitse onderzeeboten. Alleen op die manier kon men controle over de Atlantische Oceaan krijgen. Daarnaast wilden de Britten en Amerikanen de Sovjet-Unie steunen met materieel en voorraden, zodat Stalin de druk op Hitler kon opvoeren. Als Tunesië veroverd was, kon vervolgens in de zomer een landing op Sicilië worden gepland. Ondertussen zou Groot-Brittannië een luchtoffensief ontketenen met het doel de Duitse oorlogsindustrie plat te leggen.

Al deze besluiten werden vanzelfsprekend niet met de media gedeeld, maar dat de ineenstorting van het Derde Rijk aanstaande was, daarvan waren de meeste Nederlanders overtuigd. Han de Wilde: 'Een golf van hoop en vertrouwen gaat over de wereld. Vrijwel iedereen is thans overtuigd, dat het einde van de oorlog in zicht is en dat nog dit jaar de As verslagen zal zijn.'

Wie toch nog dubde over de vraag of het allemaal goed zou komen, putte moed uit de berichtgeving over het Oostfront. Sinds de nazomer van 1942 vochten Duitse troepen om de Russische stad Stalingrad, het huidige Wolgograd. Hitlers 6e Leger was eerst aan de winnende hand, maar in november waren de rollen omgedraaid en werden de Duitse soldaten omsingeld. Het was het begin van een dramatische ontknoping. Bij iedere dag die verstreek, slonk de voorraad voedsel en medicijnen van de soldaten. De genadeloze Russische winter maakte het allemaal nog erger. Op 2 februari capituleerden de Duitse troepen. De Slag om Stalingrad kostte honderdduizenden levens en was een van de bloedigste veldslagen uit de Tweede Wereldoorlog.

Pas op donderdag 4 februari werd in Duitsland publiekelijk toegegeven dat de veldslag was verloren. De rest van de week moest worden gerouwd. Uitgaansgelegenheden bleven drie dagen lang gesloten, ook in



Bericht uit de *Dordrechtsche Courant* van 4 februari 1943. De Duitse maatregel naar aanleiding van de verloren Slag bij Stalingrad moest in iedere Nederlandse krant worden opgenomen.

de bezette gebieden. In het Amsterdamse Centraal Theater was die donderdagavond een toneelvoorstelling aan de gang. Halverwege werd de opvoering brutaal onderbroken toen een van de directieleden het podium opkwam en meedeelde dat op last van de nationaalsocialistische autoriteiten alle aanwezigen het pand dienden te verlaten in verband met de situatie in Stalingrad. Direct daarna klapte het publiek de handen stuk en juichte en joelde: 'Leve Stalin!'

Het tekent de gemoedstoestand van de bevolking, het Derde Rijk was immers ten dode opgeschreven. In Vriezenveen waren ze in dat opzicht al tijdens de jaarwisseling stoutmoedig. Ervan overtuigd dat de Russen zouden zegevieren, schreeuwden opgeschoten jongens bij iedere carbidknaal: 'En Stalingrad houdt stand!' Een anonieme dichter beschreef in die eerste dagen van 1943 in niet al te beste poëzie de ontwikkelingen aan het Oostfront:

*Smart en leed zijn veel geleden
In het jaar dat achter ligt,
Er werd gestreden en gebeden
Zowaar aan het einde werd het licht.*

*Duitsland wint aan alle fronten
Was voorheen der nazi's leus,
Waar zij nu nog samen klonten
De Rus laat hen nu geen keus.*

*Aan welk front de Rus ook strijdt
Zij blijven steeds maar opmarcheren,
Men gunt de Moffen heel geen tijd
Om de rollen om te keren.*

*Dit geldt ook der Germanengod
Ex-korporaal en klodderaar,
Die ondergaat hetzelfde lot
Als ieder ander zwendelaar.*

Aan de andere kant van het politieke spectrum probeerde de populaire NSB-propagandist Max Blokzijl er nog wat van te maken. 'Het is weer eens een heerlijke tijd voor de Oranje-bolsjewisten,' zei hij een dag voor de Duitse overgave in Stalingrad tijdens zijn praatje voor de radio waarin hij de politieke week doornam. 'De heftige strijd in de Sovjet-Unie en aan andere delen van het front, die bewijst dat de zogenaamde geallieerde mogendheden er alles op zetten om eindelijk eens wat minder ongunstig er voor te staan, heeft deze kleine, maar luidruchtige klik weer moed gegeven.' En profetisch: 'De totale oorlog is op weg naar ons aller huiskamer.'

Twee weken later zou de Duitse nazipropagandaminister Joseph Goebbels soortge-



Radiopropagandist en waarnemend propagandaleider van de NSB Max Blokzijl tijdens een toespraak.

lijke woorden gebruiken in een van de meest memorabele redevoeringen uit de Tweede Wereldoorlog. Conform Goebbels' al langer bestaande wens om menskracht vrij te maken voor de oorlogsindustrie had Hitler half januari een besluit getekend voor een groot-scheepse inzet van mannen en vrouwen bij de verdediging van het Derde Rijk. 'Wollt ihr den totalen Krieg?' hield Goebbels die 18e februari zijn publiek in het Berlijnse Sportpalast voor. 'Willen jullie hem zo nodig totaler en radicaler dan we hem ons vandaag ook maar kunnen voorstellen?' Een daverend 'Ja', langdurig applaus en opgestoken rechterarmen.

Terug naar de radiotoespraak van Blokzijl op 1 februari. Hij wrong zich in allerlei bochten in een poging aan te tonen dat de Duitse ondergang aan de Wolga een inzinking was die nu eenmaal af en toe voorkomt in een oorlog van zulke grote proporties. Natuurlijk kun je in een wereldoorlog niet alleen maar overwinningen behalen, redeneerde hij, alsof hij commentaar gaf op een door een ongelukkig tegendoelpunt verloren sportwedstrijd en nog alle fiducia had in de toernooiwinst: debunten als mediastrategie.

De 26-jarige Mirjam Levie uit Amsterdam was niet onder de indruk van de nazipropaganda. Integendeel. Soortgelijke berichten 'zijn altijd zo krankzinnig dat je je afvraagt hoe de Duitsers kunnen verwachten, dat wij – de Nederlanders – dat kunnen geloven'. De Joodse vrouw somde een rijtje standaard uitdrukkingen op die de bezetter inzette op de momenten dat Hitler verliezen moest incasseren, zoals: 'Wij zijn achteruit getrokken op van tevoren gereedgemaakte stellingen,' let wel: 'Zonder door de vijand gehinderd te worden.' Ook door haar gehoord: 'Volgens de plannen ontruimd.' Levie: 'Je begrijpt werkelijk niet hoe ze zo naïef kunnen zijn om te denken dat wij dat zullen geloven.'

'We zijn op het ogenblik door de berichten bar optimistisch,' schreef Levie op 2 februari aan haar verloofde in Palestina, refererend aan het positieve nieuws over het oorlogsverloop. 'Laten we hopen dat ons optimisme gegrond blijkt te zijn en dat binnen enkele maanden de oorlog afgelopen zal zijn.'

TANEND OPTIMISME Zoals de April-meistakingen als een ommekeer in de bezetting van Nederland zijn bestempeld, wordt de Slag bij Stalingrad als een kentering in het verloop van de oorlog gezien. Tijdgenoten zagen dat al zo, al moet daarbij worden opgemerkt dat het niet de eerste keer was dat de bevolking zich vastklampte aan hoopgevendende berichten van het front. Maar niet eerder was een nederlaag van de Asmogendheden 'zo doorslaand' geweest als deze, schreef een Amsterdammer in zijn dagboek. En een boerendochter uit Gelderland: 'Ik geloof haast dat we aan 't hoogtepunt zijn.'

Voor de derde keer brak een lente aan waarin de bezette West-Europese landen de komst van de geallieerden verwachtten. De 22-jarige Amsterdamse Hanny Michaelis, die vanwege haar Joodse achtergrond was ondergedoken op een boerderij in Hoofddorp, meende dat de bevrijding elk moment daar kon zijn: 'Wij verwachten de Tommies hier van dag tot dag,' schreef de latere bekende dichteres op 26 februari in haar dagboek. 'Dat wil zeggen met ons gevoel. Met ons verstand verwachten we ze in maart, uiterlijk in april. Ze vormen het dagelijkse gespreksthem, de slijpsteen van ons optimisme. Maar elke dag die voorbijgaat is er een te veel.' Een week later: 'We zijn er nu allemaal van overtuigd dat de Engelsen in elk geval de volgende, maar waarschijnlijk nog deze maand komen. Alles

wijst erop, dat het einde met rasse schreden nadert.’ En toen de Amerikanen en Britten zich drie maanden later nog niet hadden laten zien, was ze er nog altijd vast van overtuigd dat de oorlog geen jaar meer zou duren. ‘Het einde nadert snel – maar het zal een *Ende mit Schrecken* zijn. De laatste tijd bekruipt me een vaag gevoel van angst wanneer ik aan de invasie denk. En toch verlang ik ernaar als een verdorstende naar water. Soms vergelijk ik het met een bezoek aan de tandarts: je stelt het zo lang mogelijk uit, terwijl je vergaat van de pijn.’

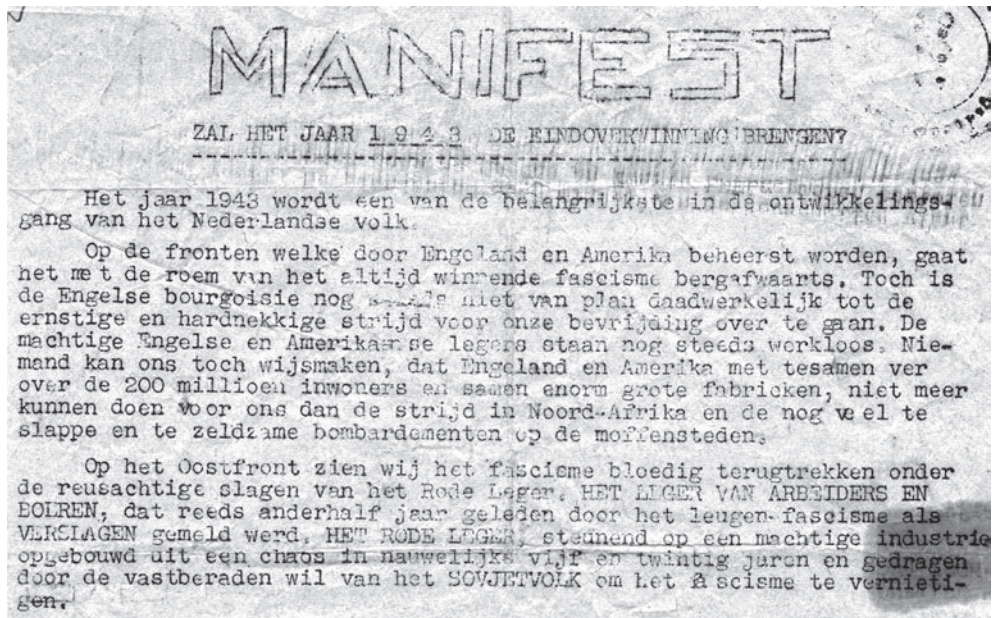
Tegenover die positief gestemden waren er velen die sceptischer over de ontwikkelingen dachten. ‘Voorlopig zullen we wel niet van de ellende afkomen,’ aldus een dagboekschrijver, nadat hij in maart zowel Hitler als Churchill had horen verkondigen dat de oorlog nog wel tot 1944 of 1945 zou duren. Vaak wisselden hoop op een snelle geallieerde invasie en moedeloosheid elkaar af. Zo noteerde Leidenaar Han de Wilde eind februari, een paar weken nadat hij had beweerd dat iedereen dacht dat in 1943 de vijand verslagen zou worden:



In reactie op het geallieerde besluit in West-Europa een tweede front te openen, begonnen de Duitsers een propagandistisch tegenoffensief. Een geallieerde invasie zou het leven kosten aan ontelbare onschuldige slachtoffers en alleen maar ellende over de bevolking brengen.

Ons geweldige optimisme is weer een beetje aan 't tanen. Het gaat allemaal te langzaam naar onzen zin. We hoopten, dat we er vóór den winter van verlost zouden zijn, doch we gaan nu daaraan twijfelen. De grote vraag is, of de lang verwachte invasie nu eens door-gaat in 't voorjaar. Zo niet, dan zullen we voorlopig van de moffenplaag wel niet verlost zijn! En toch blijven we onvoorwaardelijk geloven aan de geallieerde overwinning, getui-ge het nu opgeld doende grapje, dat de Engelse vliegmachines thans bosjes hooi uitgooien, als voer voor de ezels, die nog aan een Duitse overwinning geloven.

Roosevelt en Churchill hadden in Casablanca over de invasie in West-Europa gesproken. Stalin vroeg steeds nadrukkelijker om een tweede front. Beide Westerse staatsmannen wilden aan die wens tegemoet komen, maar vooral de Britse minister-president achtte dat voorjaar de tijd er nog niet rijp voor. De voornaamste reden was een tekort aan schepen. Doordat de invasie uit het westen maar uitbleef, gingen in Nederland stemmen op om het heft in eigen hand te nemen. Zo verspreidde het communistische verzet in de eerste weken van het nieuwe jaar een manifest met het opschrift 'Zal het jaar 1943 de eindoverwinning brengen?' De boodschap luidde: als de geallieerden niet overkomen 'zal het Nederlandse volk zelf moeten antwoorden'. Niet met 'een lang gesprek aan de tafel, doch met een reeks van daden'. Het was een pleidooi om te staken, om te saboteren, om te doden. 'Aan klagen en tranen hebben we niets en de zwarte horde lacht ons er toch om uit. Toont dat de haat tegen de Hitler-Mussert bende groot is. Beantwoordt hun zware terreur met een tegen-terreur voor de vrijheid. STEEKT DE FASCISTEN DOOD!'



Illegaal communistisch manifest uit begin 1943.